

Karolina Maciaszczyk

Świat, człowiek, moralność w filozofii

Artura Schopenhauera

Świat, człowiek, moralność w filozofii

Artura Schopenhauera

Karolina Maciaszczyk

Copyright by Karolina Maciaszczyk & e-bookowo 2009

ISBN 978-83-61184-50-8

Kontakt: wydawnictwo@e-bookowo.pl

Wszelkie prawa zastrzeżone.
Kopiowanie, rozpowszechnianie części
lub całości bez zgody wydawcy zabronione

Wydanie I 2009

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział I	
Uwarunkowania badawcze	9
Biografia intelektualna Artura Schopenhauera	9
Stanowisko idealistyczne	14
Teoria poznania.....	22
Rozdział II	
Wola versus przedstawienie	34
Wola uprzedmiotowiona.....	34
Postawa estetyczna.....	42
Porządek społeczny	49
Rozdział III	
Metafizyczna podstaw etyki	61
Problem wolności	61
Zasada współczucia	74
Negacja woli życia	78
Zakończenie	87
Bibliografia	94

WSTĘP

Artur Schopenhauer należy do filozofów zapomnianych i niedocenianych, choć miał swoich gorących zwolenników na przełomie XIX i XX wieku. Złożyło się na to wiele przyczyn. Jak podkreśla Jan Garewicz, na losach filozofii A. Schopenhauera zaważyła osobowość autora, człowieka skłóconego ze światem, mizantropa, megalomana, samotnika, który stronił od kariery akademickiej. Charakter filozofii A. Schopenhauera także nie sprzyjał powstaniu szkoły, która rozwijałaby poglądy twórcy. Choć filozofia A. Schopenhauera jest konstrukcją o imponujących rozmiarach, wiele w niej sprzeczności, niekonsekwencji. Sam twórca nie chciał, by nazwać jego filozofię systemem, bo sądził, że swoją filozofię nie buduje w sposób dedukcyjny lecz wyraża w niej jedną najważniejszą myśl. Filozofia A. Schopenhauera, choć dziś może uchodzić za przebrzmiałą, podejmuje myśl wciąż aktualną, zdolną pobudzić człowieka współczesnego do samodzielnej refleksji. Twórczość A. Schopenhauera istotna jest również jako dokument epoki I połowy XIX wieku i na trwałe zapisała się w filozofii.

A. Schopenhauer stanął w świadomej opozycji wobec współczesnej mu filozofii niemieckiej, która – jego zdaniem – wypacza myśl Kantowskiego transcendentalizmu. Jednak trzeba pamiętać, że mimo wszystko pozostał pod wpływem ówczesnej problematyki. Nie bez znaczenia był również religijny pierwiastek występujący w filozofii niemieckiej tamtego okresu. W drugiej połowie XIX wieku nastąpił wpływ nauk przyrodniczych na filozofię i wtedy dostrzeżono A. Schopenhauera. Fakt, że nie poddawał się obiegowym tendencjom zaważył dodatkowo na jego późniejszej popularności. Również funkcja, jaką filozof przyznawał poznaniu estetycznemu w filozofii przyczyniła się do wzrostu popularności jego myśli w środowiskach artystycznych na przełomie XIX i XX wieku. Był szeroko akceptowany i najsilniej oddziaływał na takich artystów jak:

R. Wagner, G. Keller, O. Wilde, L. Tołstoj, T. Mann i inni. Jednocześnie A. Schopenhauer jako pierwszy dokonał pomyślnej recepcji filozofii indyjskiej na grunt europejski, pomocny w tym względzie okazał się od połowy XIX wieku silny wpływ buddyzmu.

W podręcznikach filozofii współczesnej A. Schopenhauer jest pomijany, czasem przywołuje się jego nazwisko jako jednego z prekursorów filozofii życia¹. Dorobek A. Schopenhauera docenili, choć często nie szczędzili mu krytycznych uwag, tacy polscy badacze jak: J. Garewicz, J. Tuczyński, J. Marzęcki, A. Bobko, L. Miodoński. Rekonstruując myśl A. Schopenhauera posłużyłam się także ich interpretacją.

Celem pracy jest pokazanie, że podejmowana przez A. Schopenhauera etyczna problematyka jest naczelnym elementem jego filozofii. Etyka budowana jest na podstawie specyficznym pojętego doświadczenia. Czwarta księga *Świata jako woli i przedstawienia* jest kluczowa do zrozumienia filozofii A. Schopenhauera. Pytanie o moralny sens ludzkiej egzystencji, wypływa z tej księgi. A. Schopenhauer wykorzystuje teorię woli aby przejść bezpośrednio do zagadnień etycznych. Filozof zastanawia się w jaki sposób możliwe są oceny moralne.

Paca uwzględnia te elementy filozofii A. Schopenhauera, które mają pomóc w klarowniejszym przybliżeniu czytelnikowi głównych myśli autora. Etyczna refleksja nad światem jest bardzo ważna, gdyż – jak sam zaznaczał – dopiero istnienie człowieka nadaje światu sens. Filozofia jest mądrością, która polega na określonym sposobie życia; w filozofii chodzi o moralną genialność. A. Schopenhauer zauważał, że pod nazwą filozofii ukrywa się metafizyka, estetyka, etyka. Filozofia powinna się skoncentrować wyłącznie na opisowym charakterze rzeczywistości fizycznej, ma dociekać samej istoty świata. A. Schopenhauer nigdy nie wyrzekł się

¹ np. Andrzej Mis, *Filozofia współczesna: Główne nurty*, Warszawa 2006; Witold Mackiewicz, *Filozofia współczesna w zarysie*, Warszawa 1994; Leszek Gawor i Zbigniew Stachowski (red), *Filozofia współczesna*, Warszawa-Lublin 2006.

poglądu, że filozofia jest wiedzą dyskursywną. Doświadczenie winno być jedynym źródłem wiedzy filozoficznej. Jednocześnie zaznaczał, że dopiero filozofia, która wykracza poza czasoprzestrzenny i przedmiotowo-podmiotowy wymiar jest prawdziwym poznaniem.

Na pracę składają się trzy rozdziały, z których każdy podzielony jest na kolejne trzy podrozdziały. Dwa pierwsze rozdziały *Uwarunkowania badawcze* i *Wola versus przedstawienie* są bardziej wprowadzające i sprawozdawcze, dopiero w trzecim rozdziale *Metafizyczna podstawa etyki* pozwoliłam sobie na więcej krytycznych uwag.

W pierwszym rozdziale mojej pracy *Uwarunkowania badawcze* skoncentruję się na ontologiczno-epistemologicznej konstrukcji filozofii A. Schopenhauera, dla której istotne jest pojęcie woli zindywidualizowanej i która jest teoretyczną podstawą etyki. Filozof uściśla swoją teorię poznania opartą na myśli I. Kanta, gdzie aparat poznawczy, jako element cielesności, oparty jest wyłącznie na relacji podmiotowo-przedmiotowej; cała wiedza o świecie stanowi syntezę podmiotu i przedmiotu. Przy okazji charakterystyki idealizmu, podkreślony jest także wątek świadomości jako niezbędnego warunku, za pomocą którego dochodzi do przedstawienia.

W rozdziale drugim *Wola versus przedstawienie* wskażę na metafizykę woli A. Schopenhauera, której uprzedmiotowienie stanowi samą esencję istnienia w rzeczywistości empirycznej. Uprzedmiotowienie woli jako zasada indywidualizacji jest przyczyną zła na świecie, a także stanowi odpowiedź na pytanie, na czym polega pesymizm filozofa. Następnie przedstawię kształtowanie się pojęcia idei w koncepcji estetycznej i scharakteryzuję osobę geniusza, która w estetycznej kontemplacji łączy ze sobą jednocześnie świat subiektywny i obiektywny. Pokażę, dlaczego świadomość jest tym czynnikiem, za pomocą którego podmiot poznający odkrywa, że u podstaw obiektywizacji woli, wola jest jednością. Uwolnienie się od *principii individuationis*, na tym także polega. Pokażę również jak A. Schopenhauer

uporał się z problemem relatywizmu poznawczego. Na koniec przedstawię najważniejsze poglądy A. Schopenhauera z zakresu filozofii społecznej.

W ostatnim, trzecim rozdziale *Metafizyczna podstawa etyki*, ukażę, że dzięki uprzedmiotowieniu woli etyka jest możliwa. Wykażę czym jest wolność transcendentna i dlaczego należy ona do bytu, a nie do działania, które zachodzi w świecie fizycznym. Przy tej okazji ujawni się problem ludzkiego charakteru i odpowiedzialności człowieka. Dowiemy się na czym polega prawo motywacji oraz do czego prowadzi wolny czyn w refleksji filozoficznej A. Schopenhauera. Przedstawię na czym polega wartość moralna i dlaczego związana jest ona nierozwalnie z cierpieniem drugiego człowieka. Scharakteryzuję również Schopenhauerowski stosunek do religii i jego podział na religie optymistyczne i pesymistyczne, nie pomijając przy tym elementów tradycji nowotestamentowej i myśli wschodniej, które pomagają mu uzasadnić jego filozofię. Filozof odwołuje się do mistyki religijnej, której integralnym elementem świata woli jest cierpienie. A. Schopenhauer wskazuje przy tej okazji na różne stopnie wyrzeczenia się woli, od postawy kontemplacyjnej, przez współcierpienia, a na ascezie i nirwanie kończąc, akcentując przy tym znaczenie „lepszej świadomości”, która ma uwolnić od „chcienia”.

Pracę zamknę zakończeniem, w którym zbiorę najważniejsze wnioski płynące z prezentacji i analizy filozofii A. Schopenhauera.

Na koniec składam serdeczne podziękowanie Pani dr hab. Danucie Ślęczek-Czakon za opiekę, cierpliwość, pomoc naukową oraz cenne wskazówki i rady.

ROZDZIAŁ I

UWARUNKOWANIA BADAWCZE

BIOGRAFIA INTELEKTUALNA ARTURA SCHOPENHAUERA

A. Schopenhauer urodził się w Gdańsku 22 lutego 1788 roku. Pochodził z zamożnej rodziny kupieckiej. Jego ojciec, Heinrich Floris, gdański kupiec zbożowy, był człowiekiem o szerokich horyzontach i silnej woli, kochał wolność i niezależność. A. Schopenhauer, w dużej mierze posiadał podobne cechy charakteru, nie obce były mu takie cechy jak konsekwencja w dążeniu do celu, skrupulatność i samodyscyplinowanie. W rodzinie Schopenhauerów występowały choroby umysłowe, między innymi jego ojciec, często ponury i milczący, miewał okresowe napady zaburzeń psychicznych: „Tę patologiczną stronę wykazuje już Artur. Częste załęki i strach nachodziły go nieraz. Autosugestywność jego widać nie tylko z dodatniej strony w jego dziełach, ale i z ujemnej w jego życiu. Jest ona źródłem jego wrogiego stosunku do profesorów filozofii, o których był przekonany, że go prześladowają – jest źródłem jego mizantropii a pośrednio i pesymizmu”². Z kolei matka A. Schopenhauera, Joanna z domu Trosiener, córka miejskiego rajcy, była osobowością usposobioną optymistycznie, wesołą i towarzyską; znana jest z pamiętników i powieści które należą do salonowej literatury niemieckiej z początku XIX wieku. Możliwe, że z powodu tej rozbieżności charakterów A. Schopenhauera i jego matki doszło do wielu nieporozumień, co doprowadziło nawet

² Schopenhauer A., *O wolności ludzkiej woli*; przeł. Dr A. Stögbauer, Warszawa [1984], s. 36-37.

do zerwania pomiędzy nimi wszelkich stosunków i mogło wpłynąć na jego negatywną opinię o kobietach.

Ojciec A. Schopenhauera czując się obywatelem świata, chciał wpoić synowi szerokie wychowanie i niezależność. Spokój rodziny Schopenhauerów, których życie płynęło sielsko i dostatnio, został zaburzony w momencie, gdy w roku 1793 Gdańsk miał przejść w ręce pruskie, toteż jego ojciec zdecydował o przeniesieniu się z rodziną do Hamburga, gdzie po dwóch latach wysłał syna do przyjaciela ojca w Hawrze w celach dydaktycznych. Po tym pobycie A. Schopenhauer nauczył się władać biegle językiem francuskim, a z kolei cofnął się znacznie w języku niemieckim.

Od samego początku A. Schopenhauer fascynował się nauką, jego ojciec jednak chciał żeby syn zajął się firmą i zaproponował układ, że zafunduje mu wielką, dwuletnią podróż po Europie, ale ten ma zrzec się wszelkiej pretensji do nauki. A. Schopenhauer skuszony tą propozycją dał się namówić i w roku 1803 wyjechał z rodzicami do Holandii, Anglii, w której po dłuższym pobycie opanował język. Następnie zwiedził Paryż i południową Francję, Szwajcarię, Niemcy i Austrię. Podróże te odbiły na A. Schopenhauerze niemałe piętno, ale tak jak obiecał, po powrocie zarzucił naukę i wstąpił do kantoru. Nowa sytuacja do tego stopnia mu nie odpowiadała i tak bardzo czuł się nieszczęśliwy w zawodzie kupieckim z dala od możliwości pobierania nauki, że jak tylko ojciec zmarł w 1805 roku – prawdopodobnie popełnił samobójstwo – poprosił matkę o to, aby zgodziła się na jego wstąpienie do gimnazjum w Gocie. Następnie przeniósł się do Weimaru, gdzie bardzo szybko nadrobił zaległości, a w filologii klasycznej nawet przegonił kolegów. W roku 1809 zapisał się na uniwersytet w Getyndze, najpierw na medycynę, później na filozofię, w międzyczasie studiował pilnie nauki przyrodnicze. W tym okresie zaczynały się w nim krystalizować zainteresowania filozoficzne, zajmował się intensywnie I. Kantem i Platonem.

Jesienią roku 1811 przeniósł się na uniwersytet berliński, gdzie uczęszczał na wykłady sławnego filozofa Wolfa, uczestniczył również w wykładach przyrod-

nicznych, a także w wykładach Fichtego i Schleiermachera. Te ostatnie zdecydowanie go niezadowolily, odczuwał wręcz do nich niechęć. Uznał, że niemiecka myśl filozoficzna po I. Kancie zaprzepaściła jego wielkie odkrycie, czuł że jedynie on jest w stanie czerpać z dziedzictwa twórczości I. Kanta. Dwa lata później udał się do Berlina, a stamtąd do Weimaru. W Weimarze odkrył, że matka związana jest z F. Gestenbergiem. Był oburzony, że tak szybko przerwała żałobę po ojcu, wręcz obwiniął ją o jego śmierć i natychmiast wyjechał. Przeniósł się do spokojnego Rudolstadt, gdzie oddał się pracy nad swoją rozprawą doktorską. Znowu powrócił do Weimaru, ale nie mieszkał już w domu matki. Poznał Goethego, którego niezwykle cenił i który go, wraz z orientalistą F. Meyerem, zachęcił do zajęcia się teorią barw. Owocem tej znajomości była wydana w 1816 roku praca *O widzeniu i kolorach*. Za sprawą F. Meyera, prywatnego docenta w Jenie, A. Schopenhauer zaczął interesować się kulturą i filozofią indyjską.

A. Schopenhauer nie mógł znaleźć porozumienia z matką, już w maju 1814 roku przeniósł się do Drezna, gdzie żyjąc w odosobnieniu zajmował się wykończeniem swojego systemu filozoficznego. Przy okazji zetknął się z romantyzmem, którego jednak nigdy nie zaakceptował w pełni – był dla niego zbyt nacjonalistyczny i uczuciowy. Po oddaniu do druku dzieła *O widzeniu i kolorach* wyjechał do Włoch, gdzie zawierał liczne kontakty z kobietami. Tam dowiedział się nagle o bankructwie domu handlowego, w którym ulokowany był jego majątek, a także majątek jego matki i siostry Adeli. Nie przystał na warunki, jakie zaproponował mu dłużnik, czym mocno zraził do siebie matkę i siostrę. Zachował weksle i po paru latach odzyskał cały majątek.

Sytuacja ta skłania go do habilitowania się przy uniwersytecie w Berlinie w 1820 roku. Jego wykłady nie cieszyły się zainteresowaniem, w skutek tego, że czas jego wykładów zbiegał się z cieszącymi się wysoką popularnością wykładami Hegla. Przerwał pracę akademicką, o której i tak miał niskie mniemanie i w roku 1822 podjął drugą podróż do Włoch, skąd przeniósł się do Berlina, w którym

przebywał w latach 1820-1830. Były to ciężkie czasy dla A. Schopenhauera, który to coraz bardziej rozgoryczony niepowodzeniami odtrącał od siebie innych.

W roku 1831 nawiedziła Europę epidemia cholery, której ofiarą był między innymi Hegel. A. Schopenhauer podjął natychmiastową decyzję o przeniesieniu się do Frankfurtu nad Menem, gdzie osiadł na stałe, oddając się pracy nad swoim dziełem i wydając je kolejno częściami. A. Schopenhauera nie miał łatwego charakteru, a fakt, że latami zbywano milczeniem jego dzieła pogłębiał jedynie jego niezadowolenie. Niemniej jednak do końca wierzył, że inni się poznają na jego dziełach, sądził że to tylko kwestia czasu.

A. Schopenhauer występuje z dwiema rozprawami etycznymi, które powstały na skutek ogłoszonych konkursów przez zagraniczne akademie. Praca *O wolności ludzkiej woli* z 1838 roku została nagrodzona przez Królewską Akademię Duńską, z kolei Akademia Norweska nie nagrodziła drugiej pracy z roku 1840 *O podstawie moralności*. Zasadniczą przyczyną tej sytuacji, był atak A. Schopenhauera na Fichtego, Schellinga i Hegla; wspominając o nich używał często określenia „pędziwiatry filozoficzne”. Jego nienawiść do filozofii akademickiej osiągnęła w tym okresie apogeum. Trzy lata później, w roku 1843, nakłonił wydawnictwo Brockhousa do wznowienia pierwszego tomu *Świata jako woli i przedstawienia* oraz do wydania tomu drugiego o większej jeszcze objętości. Przeszło to bez większego echa. Kolejne i zarazem ostatnie dwutomowe dzieło A. Schopenhauera *Parerga i Paralipomena*, ukazało się dopiero w 1851 roku: „Był to już niewątpliwie początek nowych czasów, w których zatriumfować miał najpierw materializm, potem pozytywizm; czasów, w których filozofia oddana została na służbę nauce, a empiryzm wyparł spekulację. I wtedy przypomniano sobie o Schopenhauerze”³. Pytanie, co wpłynęło na wzrost popularności A. Schopenhauera, zadaje sobie z kolei J. Toczyński i wskazuje, że *Parerga i Paralipomena* jako wykłady bar-

³ Schopenhauer A., *Świat jako wola i przedstawienie*, T. 2; przeł. J. Garewicz, PWN, Warszawa 1995, wstęp, s. XIX.

dziej przystępne przyczyniły się do spopularyzowania jego filozofii, jak i rozwój pesymizmu nowożytnego dokonujący się w sporze o materializm i idealizm. Pomocny miał się również okazać, „zbiegający się z nasileniem ruchów proletariackich gwałtowny po 1840 r. przypływ buddyizmu, w którym odczytywano naukowy światopogląd najbliższy pozytywistycznym systemom filozoficznym, przygotowuje tryumfalne bramy dla drugiego debiutu Schopenhauera”⁴.

W połowie XIX wieku zaczął się stopniowy wzrost popularności A. Schopenhauera. Filozof zdążył dożyć jeszcze początku tego procesu. Ostatnie lata życia przyniosły A. Schopenhauerowi to, czego tak bardzo pragnął, uznanie i rozgłos. Wcześniej drażliwy i wycofany, teraz stał się towarzyski, pogodny i pogodzony z sobą i światem. Pytany, dlaczego nie żyje zgodnie z opisami i zaleceniami swoich dzieł, odpowiedział, że bycie świętym jest dziełem łaski, on sam jest tylko myślicielem i dane jest mu w tych warunkach zaznać czym jest czyste, nieskrępowanego żadnym zachłannym dążeniem, poznanie.

A. Schopenhauer zmarł we Frankfurcie 28 sierpnia 1860 roku. Nigdy nie założył rodziny, pozostawił jednak po sobie grono swoich uczniów, które zajęło się jego spuścizną. W roku 1910 powstało Towarzystwo Schopenhauerowskie, które po dziś dzień zachowuje jego pamięć.

A. Schopenhauer budował swoją filozofię z niezwykłą precyzją i systematycznie. Brak jest nagłych skoków myślowych, a jedynie mozolne i konsekwentne przechodzenie z jednej ciągłości myśli do następnej, przy czym łączą się one tak mocno, przejście jest tak płynne, że można dostrzec łańcuch, w którym każda myśl wywiera wpływ na następną. Elementy, na pierwszy rzut oka tak różne od siebie, przenikają się wzajemnie kiedy się ogarnia całość. Ma się wrażenie że wszystko łączy się ze wszystkim, a przynajmniej jest konsekwencją myślową poprzedniego. Nie ma tutaj niewykorzystanych części, a jedynie podbudowanie się na tym co już było; inspirowanie się tym co zostało wcześniej wypracowane.

⁴ Tuczyński J., *Schopenhauer a Młoda Polska*, Gdańsk 1968, s. 30.